

ALEKSANDRA MAJDZIŃSKA-KOCZOROWICZ

ORCID: 0000-0001-9238-2453

Uniwersytet Łódzki

JULIA OSTANINA-OLSZEWSKA

ORCID: 0000-0001-9073-3934

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Obraz nauczania zdalnego przedstawiony w memach internetowych Perspektywa językoznawstwa kognitywnego*

Abstrakt

Celem niniejszego tekstu jest omówienie obrazu zdalnego nauczania w czasie pandemii COVID-19 ukazanego w wybranych memach internetowych. Opisane zostaną relacje między aspektem wizualnym i werbalnym oraz mechanizm wywoływania ram semantycznych i ukrytych znaczeń za pomocą elementów językowych i ikonicznych w kontekście multimodalnym. W analizie zostaną zastosowane wybrane narzędzia językoznawstwa kognitywnego, między innymi teoria metafory (*CMT Conceptual metaphor theory*), metonimia i integracja pojęciowa (Lakoff, Johnson 1980), aspekty obrazowania mentalnego (Langacker 1987, 2009), semantyka ramowa (Fillmore 1988) oraz teoria amalgamatów pojęciowych (Fauconnier, Turner 2002).

Słowa kluczowe: obrazowanie, metafora i metonimia, komunikacja multimodalna, memy internetowe, nauczanie zdalne.

Wprowadzenie

Pandemia COVID-19 w 2020 roku zmieniła oblicze wielu dziedzin życia człowieka, wymuszając dostosowanie się do systematycznie wprowadzanych obostrzeń — na przykład nauki zdalnej. Nagła zmiana na komunikację internetową synchroniczną była wyzwaniem dla nauczycieli, uczniów/studentów oraz ich rodzin. Ograniczenia

* Wkład pracy każdej z autorek wynosi 50%.

sprzętowe i lokalowe, problemy techniczne, brak doświadczenia w nauczaniu na odległość czy nieumiejętność skupienia uwagi przy dostępie do wszystkich treści internetowych to tylko niektóre z problemów związanych z przeniesieniem szkół do świata wirtualnego. Nauczanie w „czasach zarazy” stało się tematem licznych publikacji — zarówno deskryptywnych, jak i preskryptywnych (zob. na przykład Schwartzman 2020). Internauci też odnieśli się do zdalnego nauczania, używając jednej ze swoich ulubionych form ekspresji¹ — memów — przez co e-lekcje stały się obiektem licznych komentarzy, a nawet drwin. Żart w obliczu poważnej sytuacji jest jedną z form radzenia sobie ze stresem: Dynel (2020, za: Kuiper *et al.* 1993; Martin 2007) wyjaśnia, że humor może zmienić ramę kognitywną otaczającą źródło negatywnych doświadczeń i emocji, przekształcając je w pozytywne odczucia, co przynosi (choćby chwilową) ulgę.

Celem niniejszego artykułu jest omówienie obrazu nauczania zdalnego na podstawie wybranych memów. Należy jednak zaznaczyć, że nie jest to próba systematycznego opracowania ilościowego, lecz skromna charakterystyka tendencji zauważonych na podstawie ciekawych wizualno-werbalnych przykładów. Wysnute na podstawie analizy wnioski wprawdzie nie są globalne, ale ujawniają często obserwowane podejście do zdalnego nauczania². Przytoczone egzemplifikacje zostały podzielone na kategorie według ogniskowania uwagi poznawczej na poszczególnych bohaterach memów: uczniowie, nauczyciele, rodzice oraz ogólniejszej kategorii: e-szkoła *versus* szkoła.

Memy internetowe

Koncept memu wywodzi się z teorii Dawkinsa (1976), według której mem jest samoreplikującym się ekwiwalentem genu odpowiedzialnym za przekazywanie tradycji, zachowań społecznych, umiejętności czy idei. Definicja ta poniekąd wybrzmiewa w powszechnym rozumieniu memu internetowego jako zdigitalizowanego tworu wizualnego lub wizualno-werbalnego, który jest rozpowszechniany i powielany przez internautów ze względu na swój (najczęściej) humorystyczny wydźwięk (Kołowiecki 2012). I to właśnie efekt komiczny zdaje się najbardziej atrakcyjną cechą memu, która wpływa na jego „zaraźliwość” — memy są często nazywane wiralami³ (od ang. *virus*), ponieważ są błyskawicznie rozpowszechniane wśród internautów.

O atrakcyjności tej formy ekspresji świadczy potencjał, który drzemie w połączeniu wzajemnie się uzupełniających komunikatów werbalnego i wizualnego, co umożliwia nieograniczoną konceptualizację i realizację różnych funkcji języko-

¹ Shifman (2013: 4) pisze nawet o „hipermemetyczności” (*hypermemetic logic*), w której każde istotne wydarzenie publiczne inicjuje serię memów.

² Szerszą perspektywę socjologiczną na rolę, jaką odegrały memy (cybermemy) w okresie pandemii, znaleźć można w publikacji K. Dojwy-Turczyńskiej i I. Wolskiej-Zogaty (2020).

³ Por. Shifman (2013).

wych. Van Leeuwen (2005) zauważa, że memy to wielomodalne akty komunikacyjne łączące zróżnicowane elementy słowne/typograficzne i graficzne. Stąd mem pozwala na kreatywność językową przez grę słów, stylizację językową, intertekstualność, a przede wszystkim użycie figur retorycznych. Podjęcie próby interpretacji semiozy zawartej w polimodalnej strukturze często zasada się na odwołaniu do kontekstu pozajęzykowego, na przykład znajomości konwencji danego memu oraz innych dostrzegalnych elementów kulturowych, które wywołują określoną konotację. Jeżeli uczestnicy aktu komunikacji korzystają z tych samych kontekstów kulturowych, zachodzi udana komunikacja w wyniku umiejętnego dekodowania przekazu. W przeciwnym wypadku mem jest odbierany jako pozbawiony sensu, treści, humoru.

Memy zostały już dość dokładnie opisane z perspektywy kulturoznawczo-medioznawczej (zob. Wójcicka 2020), kulturoznawczo-językowej (zob. Davison 2012; Markowska 2013; Sroka 2014), pragmatycznej (zob. Abdel-Raheem 2019; Dynel 2020), pragmatyczno-semiotycznej (Grundlingh 2017) czy językoznawczo-kognitywnej (Dancygier, Vandelanotte 2017). Mimo że memy to formy nie tylko językowe, lecz także językowo-wizualne, językoznawstwo kognitywne wydaje się adekwatną teorią do ich opisu, ponieważ głównym jego założeniem jest ukazanie wielowymiarowości tej samej obiektywnej sytuacji. Ponadto kognitywizm i semiotyka wizualna opierają się na podobnych założeniach związanych z przewagą wzroku nad innymi zmysłami: prawa oraz mechanizmy percepcji wizualnej, poznania i konstruowania umysłowego mają zasadniczy wpływ na formę tworców zarówno wizualnych, jak i werbalnych (Kwiatkowska 2011). I właśnie w teorię językoznawstwa kognitywnego wpisuje się nasza próba omówienia przedstawionych obrazków. Do analizy zostanie zastosowana szeroko pojęta teoria metafory poznawczej (CMT, *Conceptual Metaphor Theory*) opracowana przez G. Lakoffa i M. Johnsona (1980) oraz rozszerzona przez innych badaczy, między innymi Z. Kövecsesa (2010). Teoria ta zakłada, że metafory są przede wszystkim związane z myśleniem i rozumieniem, a dopiero wtórnie z językiem. Tym samym multimodalność jest nieodłącznym elementem metafory. Jeden z pierwszych badaczy metafory multimodalnej Ch. Forceville (1996, 2008, 2009) definiuje ją jako zjawisko, w którym domena źródłowa i docelowa należą do dwóch różnych modalności. Innym aspektem, na który chcielibyśmy zwrócić uwagę, jest obrazowanie mentalne (*construal*) opisane przez R. Langackera (2008, 2009). Konceptualizacja danego zjawiska opiera się nie tylko na przekazie treści pojęciowej, ale także formy, co wymaga wyborów na jej różnych poziomach: uszczegółowienia, ogniskowania uwagi, wyróżnienia konkretnych obiektów i perspektywy oglądu. Inną ważną teorią, do której nawiążemy, jest teoria amalgamatów pojęciowych (*blending*) omówiona przez Fauconniera i Turnera (2002), która opiera się na pojęciu tworzenia przestrzeni mentalnych.

Szkoła a e-szkoła

Pierwszy mem (il. 1) stał się dość popularnym wiralem wśród internautów, co może świadczyć o wadze poruszonego problemu. Grafika ma konwencję typową dla tak zwanych demotywatorów, które w jednej płaszczyźnie wizualnej łączą subpłaszczyzną obrazu oraz tekstu wyeksponowane przez czarne tło (Makowska 2013). Warstwa wizualna przedstawia (niemalże) oryginalne zdjęcie seansu spirytystycznego, które jest datowane prawdopodobnie na drugą połowę XIX wieku, kiedy wzrosło zainteresowanie duchami zmarłych, a ich wywoływanie stało się modne wśród wyższych sfer. Przedstawione osoby siedzą wokół stołu, trzymając dłonie tak, aby utworzyć krąg, wyznaczający centralne (i prawdopodobnie podstawowe w komunikacji z siłami nadprzyrodzonymi) miejsce. Twórca memu zaingerował jednak w przedstawiony obraz, umiejscawiając laptop w ukształtowanym przez dłonie uczestników kręgu (tworząc amalgamat wizualny). Warstwa werbalna doprecyzowuje przedstawiony komunikat, informując odbiorcę o celu wykreowanego rzutowania (uczestnicy widocznymi na zdjęciu to uczniowie biorący czynny udział w zajęciach; uczestnicy bierni, z którymi nie ma kontaktu, to wywoływane duchy). Górny tekst „Nauczanie online przypomina seans spirytystyczny” wyjaśnia wprowadzenie laptopa jako elementu metonimicznie przedstawiającego nauczanie zdalne; tekst dolny jest egzemplifikacją utworzonej metafory (nauczanie zdalne to seans spirytystyczny). Konceptualizacja ta przypisuje nauczycielowi rolę medium. Uczeń, z którym nauczyciel bezskutecznie próbuje się skontaktować, jest implicytnie reprezentowany jako duch (forma niematerialna). W efekcie powstaje amalgamat, w którym komunikacja między nauczycielem i uczniem jest nieskuteczna: brak fizycznej obecności w tej samej przestrzeni sprawia, że nauczyciel nie wie, czy zwraca się do uczniów, czy przepada w przestrzeni wirtualnej.

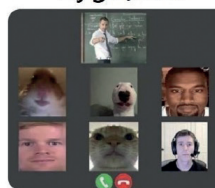
Ilustracja 1

Źródło: <https://demotywatory.pl/5029298/Nauczanie-online-przypomina-seans-spirytystyczny-Maciek>.

E-lekcje

Jak powinny wyglądać:

Jak wyglądają:

Ilustracja 2

Źródło: <https://besty.pl/4068026>.

Ilustracja 3

Źródło: <https://obrazkowo.pl/2fc88845a8f05a4e3a386c64970bebf9/Wagary-kiedy%C5%9B-vs-Dzi%C5%9B>.

Dwa kolejne memy (il. 2 i 3) przyjmują formę porównawczą, która przez skanowanie wizualne zgodne z percepcją człowieka (od lewej do prawej, z góry na dół) zestawia oczekiwania z rzeczywistością (il. 2) oraz kontrastuje szkołę dawniej i dziś (il. 3). W obu memach profilowany jest stosunek ucznia do udziału w lekcji. Ikony symbolizujące (wyłączone) mikrofony i kamery mają reprezentować udział uczniów w zajęciach. Obrazek sugerujący, jak powinna wyglądać lekcja online, opiera się na metaforze TWARZ TO OSOBA (awatar reprezentuje twarz osoby, która z kolei przez synekdochę reprezentuje osobę). Metonimia ramowa została zastosowana do pojęcia *lekcja*, w którym rola nauczyciela i rola ucznia wynikają z wiedzy ogólnej odbiorcy. Lekcje i e-lekcje łączy ta sama relacja co wagary i wyłączony mikrofon, co oznacza, że możemy prześledzić analogię między nieobecnością a brakiem sygnału dźwiękowego. Wydźwięk obu memów jest dość pesymistyczny, implikuje brak chęci do aktywnego udziału w zajęciach i interakcji z nauczycielem.

Perspektywa ucznia/studenta

Kolejną kategorią memów dotyczących nauczania zdalnego są obrazki uwypuklające nastawienie ucznia do zajęć online.

Ilustracja 4

Źródło: <https://memsekcja.pl/mem/zblizajacy-sie-koniec-semestru/BeXMPcY>.

Ilustracja 5

Źródło: <https://gazetawroclawska.pl/wraca-zdalne-nauczanie-czy-to-moze-sie-znow-udac-memy-od-20-grudnia-lekcje-online/ga/c1-15947827/zd/53514787>.

Pierwszy z tych memów (il. 4) przedstawia dość tragiczną sytuację: mężczyzna drzemie na kanapie, którą stopniowo obejmują płomienie ognia. Dopiero warstwa werbalna konkretyzuje semiozę tekstu i umożliwia właściwą interpretację według scenariusza: śpiący mężczyzna okazuje się uczniem, który ignoruje nauczanie zdalne („Ja, który jeszcze ani razu się nie zalogowałem na zdalne lekcje”), natomiast ogień symbolizuje jego sytuację („Zbliżający się koniec semestru”). Obrazek pośrednio nawiązuje do memu znanego jako „This is Fine”, który jest częścią webkomiksiku *On Fire* (2013) autorstwa K.C. Greena. Mem⁴ ten przedstawia antropomorficznego psa, który siedzi przy stole, pijąc kawę, i mówi „This is fine” („Wszystko w porządku”), podczas gdy pomieszczenie, w którym się znajduje, stopniowo staje w płomieniach. Znaczenie memu może być interpretowane jako zachowanie spokoju mimo groźnej sytuacji. Obrazka tego używa się często w dyskursie internetowym jako reakcji wyrażającej akceptację trudnego położenia (być może jego bagatelizowanie) lub determinację mimo beznadziejnej sytuacji⁵. Podobną wartość semantyczną zdaje się nieść nasza ilustracja: niepodjęmowanie działania mimo naglącej sytuacji wyrażono wizualnie metaforą SEN TO NIEMOŻNOŚĆ (SLEEP IS DISABILITY/SLEEP IS PHYSICAL DISABILITY) (zob. Kövecses 2010). Metafora

⁴ Zob. <https://knowyourmeme.com/memes/this-is-fine>.

⁵ W ramach ćwiczenia językowego na zajęciach z praktycznej nauki języka angielskiego poprosiłam (J.O.) studentów, aby skomentowali mem „This is fine”. W odpowiedzi zostało natychmiast przywołane skojarzenie z sesją egzaminacyjną, a ogień skonceptualizowano jako zbliżające się egzaminy. Interpretacja ta wpisuje się w rozumienie przez odbiorcę treści abstrakcyjnych ognia otaczającego psa jako potencjalnego niebezpieczeństwa. Innym skojarzeniem była trzecia fala pandemii spowodowanej COVID-19 i szybko rosnąca fala zakażeń.

snu jest popularnym motywem w literaturze, który kreuje oniryczną rzeczywistość, wprowadzając do świata przedstawionego baśniowe postaci, czy też sprzyja przemianom bohatera. Tutaj jednak sen ma wymiar czysto „fizyczny”, oznacza bezwładność i niemożność reakcji, która w przedstawionym kontekście jest przerysowana, ponieważ zalogowanie się na zdalne zajęcia leży w możliwościach ucznia, a niedopełnienie tego obowiązku to po prostu jego ignorowanie. Zestawienie potencjalnie niebezpiecznej sytuacji z błahym powodem tworzy dysonans (*incongruity*), którego efektem jest komizm.

Wyrażenie „Zbliżający się koniec semestru” określa pewien punkt w czasie i profiluje relację temporalną semestr *versus* koniec semestru, umieszczając nadawcę w kontekście czasowym, który charakteryzuje jego położenie. Sytuacja bohatera staje się „paląca”: mamy do czynienia z reifikacją pojęcia czasu (Langacker 2009), konstruowaną z perspektywy osoby mówiącej (ucznia), która jest wyrażona niewerbalnie w postaci płomieni. Zatem kolejną metaforą, na której opiera się obrazek, jest OGIEŃ, funkcjonujący jako domena docelowa w strukturze KONIEC SEMESTRU TO POŻAR⁶, i ma na celu desygnację i kwantyfikację zjawiska (Lakoff, Johnson 1980). Przyrównanie danego zjawiska do ognia ma na celu uwypuklać jego nasilenie w ramach rzutowania konceptualnego (*conceptual mapping*), według którego intensywność ognia to intensywność zjawiska (zob. Kövecses 2010). Rozważając koncepcję czasu przedstawioną w memie, warto dodać, że koniec semestru wpisuje się w metaforę CZAS TO PRZEDMIOT RUCHOMY („Time moving” *versus* „Ego moving schema”), który porusza się w kierunku obserwatora (Lakoff, Johnson 1980). Dodatkowo metafora ta została tutaj zwizualizowana — płomień powoli obejmują przestrzeń, w której przebywa obserwator — co przekłada się na jej efektywność. Jak zauważa Forceville (2008: 463), metafory wizualne mają przewagę nad werbalnymi w postaci „natychmiastowości percepcyjnej” (*perceptual immediacy*), wyższego poziomu szczegółowości (*specificity*) oraz wywierania silniejszego wpływu emocjonalnego na odbiorcę.

Brak zaangażowania ucznia w zajęcia lekcyjne stało się tematyką również kolejnego memu (il. 5), który wpisuje się w konwencję ‘when’ meme. Na komunikat zawarty w memie tego typu składają się elementy wizualne i werbalne, to jest wypowiedzenie wprowadzone przez zaimek *when*, które pozornie nie ma związku z obrazkiem znajdującym się nad lub pod napisem. Obrazek jednak jest integralną częścią tego multimodalnego tworu, która dopełnia znaczenie napisu i zachęca odbiorcę do interpretacji całej struktury (zob. Lou 2017). Mem ów łączy trzy elementy: zdjęcie twarzy amerykańskiej piosenkarki młodego pokolenia Lauren Jauregui, symbol oczekiwania na wczytanie się strony internetowej oraz podpis „ja, kiedy nauczyciel zapyta mnie na e-lekcjach”. Twarz piosenkarki wyraża zaskoczenie (według Ekmana *et al.* 1972) jest to jedna z sześciu podstawowych emocji czło-

⁶ Warto zauważyć, że podobna konceptualizacja oparta na OGNIU jako domenie źródłowej często znajduje odzwierciedlenie w formie językowej, na przykład gorący okres, paląca potrzeba, ugasić pożar w czymś, zaognić konflikt itp.

wieka rozpoznawalnych niezależnie od kultury), stanowiąc matrycę niosącą podstawowe znaczenie memu według metonimii **TWARZ ZA EMOCJE**, która szerzej wpisuje się w konceptualizację twarzy jako **POJEMNIKA NA EMOCJE, UCZUCIA I MYŚLI** (zob. Pietrzak-Porwisz 2007). Kolejnym elementem wizualnym w obrębie układu oglądu jest ikona oznaczająca ładowanie się strony internetowej, która w dyskursie internetowym pojawia się na ekranie jako symbol podjęcia działania przez daną aplikację i wyznacza jego progres. W naszym memie element ten został umieszczony na wysokości czoła przedstawionej osoby, aby wnieść informację o postępie procesu myślowego. Skojarzenie postępu aplikacji z procesem przywoływania faktów przez człowieka zostaje niniejszym wprowadzone przez rzutowanie w obrębie metafory **UMYSŁ TO MASZYNA** (Lakoff, Johnson 1988). Nadawca w warstwie werbalnej memu („ja, kiedy nauczyciel zapyta mnie na e-lekcjach”) porównuje siebie/swoją sytuację do reakcji przedstawionej postaci. Co ciekawe, jest to możliwe dzięki wyrażonej wizualnie metonimii **TWARZ ZA OSOBE** — widzimy jedynie twarz postaci (zdjęcie jest wykadrowane w taki sposób, aby uzyskać wrażenie zbliżenia — *zooming in*). Warto zauważyć, że metonimia ta jest niezwykle produktywna w naszej kulturze — widząc zdjęcie danej osoby, uważamy, że widzimy tę osobę (Lakoff, Johnson 1988). Podsumowując, można powiedzieć, że uczeń zostaje przedstawiony jako bierny uczestnik zajęć, który wywołany do odpowiedzi nie potrafi jej natychmiast udzielić, przez co zdradza swój brak zainteresowania oraz zaangażowania.

Perspektywa nauczyciela

Kolejna kategoria memów dotyczy nauczycieli i przede wszystkim ukazuje trudności, z którymi się borykają.

Ilustracja 6

Źródło: <https://twojememy.pl/uwielbiam-lekcje-online/>.

Przedstawiony mem (il. 6) ma na celu skontrastowanie rzeczywistości przed pandemią (rozumianej jako „normalne lekcje”) z nauczaniem zdalnym. W tym celu autor odwołał się do popularnego od 2020 roku memu „Swole Doge vs Cheems”, który jest kolejną wariacją na temat sławnego od 2010 roku „Pieseła” („Doge”). W odróżnieniu od poprzedniego przykładu, aby zinterpretować ukazaną strukturę polisemiotyczną i docenić żart, odbiorca musi mieć wiedzę pozaobrazkową. Mem przedstawia reprezentantów tej samej grupy w różnych okresach: Swole Doge wyraża pewne zachowanie z przeszłości, które obecnie uległo negatywnej zmianie — czego symbolem jest Cheems. Każde z wcieleń psa (możemy uznać, że obaj bohaterowie to różne wersje tej samej postaci — Pieseła/Doge) konotuje inne cechy: przerysowana muskulatura (*swole* w języku angielskim oznacza „napakowany”) ma symbolizować siłę i dominację według metafory DUŻY TO SILNY oraz WAŻNY TO DUŻY Kövecses (2010). Stąd — na zasadzie kontrastu — Cheems ma symbolizować nieudolność, słabość, nieporadność.

Przekaz memu zasada się na analogii między nauczycielem a kreskówkowym psem według metafory NAUCZYCIEL TO SWOLE DOGE i NAUCZYCIEL TO CHEEMS. Oprócz elementu denotującego tę analogię (napis górny) warstwa werbalna profiluje zachowanie nauczyciela (napis dolny). Wypowiedzenie w trybie rozkazującym „Przestańcie rozmawiać!” ukazuje nauczyciela jako osobę dowodzącą, mającą władzę nad rozmówcami — co koreluje z cechami symbolizowanymi przez Swole Doge’a. Zmiana tonu wypowiedzi następuje w wypowiedzeniu „Proszę, powiedzcie coś”, które stawia nauczyciela w roli zależnej od rozmówców. Każda z postaci została też obdarzona atrybutem, odpowiednio kredą oraz laptopem, które zespalają warstwy przekazu, tworząc wizerunek nauczyciela w klasie szkolnej i wirtualnej. Zestawienie, choć powierzchniowo wydaje się humorystyczne, ma przekaz raczej pesymistyczny i wskazuje na bezsilność nauczyciela wobec niechęci uczniów do udziału w e-lekcji.

Ilustracja 7

Źródło: <https://101010.pl/@michal/105640410380202218>.

Ostatni z obrazków w tej kategorii (il. 7) składa się z czterech zdjęć przedstawiających aktora Jacka Nicholsona (znów mamy do czynienia z metoniimią *TWARZ TO CZŁOWIEK*) w ciągu lat. Zdjęcia tworzą kwadrat 2×2 , który pozwala na skanowanie sekwencyjne od lewej do prawej. Pierwsze zdjęcie portretuje młodego Nicholsona w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku, kolejne przedstawia go w kadrze z filmu *Lot nad kukułczym gniazdem* (1975), trzecie jest migawką z planu filmu *Schmidt* (2002), a ostatnie z *Batmana* (1989). Jak można zauważyć po datach produkcji, obrazy nie do końca oddają chronologię, ale efekt upływu czasu osiągnięto dzięki charakteryzacji do poszczególnych ról, z finałem w postaci Nicholsona jako Jokera. Zatem ów upływ czasu został przedstawiony implicytnie przez synkopowanie, to jest zjawisko kompresji opisane przez Fauconniera i Turnera (2002) jako narzędzie, dzięki któremu można opisać szerszą obserwację, na przykład długi czas, ukazując jedynie jego fragmenty (momenty). W transformacji aktora jest również widocznie postępujące szaleństwo, które prezentował w swoich rolach.

Autor memu oparł przekaz na wykreowaniu analogii między konotacją wizerunku na zdjęciach a doświadczeniem nauczyciela. Każdy z obrazków został podpisany: młody aktor o nienaganej aparycji ma przedstawiać studenta pedagogiki, dojrzały Nicholson o nieco zmierzwionej fryzurze to nauczyciel z dziesięcioletnim stażem, postać w wieku emerytalnym ma odzwierciedlać dwadzieścia lat w zawodzie, a aktor ucharakteryzowany do specyficznej roli Jokera obrazuje pedagoga podczas... nauczania online. Zmiana w linearnej sekwencji (odbiorca może spodziewać się pod ostatnim obrazkiem podpisu „30 lat w zawodzie”) jest niespójna i kreuje komizm. Takie zamierzone rozwiązania prowadzące do humoru językowego, w których naturalną i oczywistą interpretację trzeba zastąpić inną, nieoczywistą, którą Dynel (2009) określa mianem *garden-path*⁷. Niniejszy sposób przedstawienia (ogniskowanie uwagi poznawczej odbiorcy na ostatnim obrazie) ukazuje nauczanie online jako najważniejszy element w zakresie układu oglądu i predestynuje go do roli figury prymarnej wobec pozostałych obrazków jako tła. Do zapisu *ONLINE TEACHING* użyto — w przeciwieństwie do poprzednich napisów — kapitalików, co dodatkowo go wyróżnia. Celem memu jest ukazanie nauczania zdalnego w ciągu jednego roku jako pracy wyczerpującej bardziej niż dwadzieścia lat nauczania tradycyjnego. Osiągnięciu tego efektu sprzyjało użycie hiperbolizacji oraz brak spójności wykreowany z zastosowaniem gradacji i skanowania sekwencyjnego. Ukazany proces starzenia się wizualnego i coraz mniej atrakcyjnego wyglądu w zgodzie z metaforą *CZAS TO NISZCZYCIEL (TIME IS A DESTROYER)* stał się przenośnią wyczerpania zawodowego nauczyciela.

Zaprezentowane grafiki ukazują prowadzenie e-zajęć jako zadanie trudne i wyczerpujące, wynikające z niechęci uczniów czy nadmiaru obowiązków i stałego napięcia emocjonalnego.

⁷ „[T]hese are short humorous text couched in *covert ambiguity* (of various types) emergent only at the final stage of *on-line* processing, when the initially overt and obvious (*default/salient*) interpretation needs to be cancelled and superseded by an alternative meaning, so far covert” (Dynel 2009: 1).

Zaangażowanie rodziców w e-nauczanie

Ostatnia para memów skupia się na zaangażowaniu rodziców w e-nauczanie. W czasie pandemii wielu rodziców pracowało z domu i z tego powodu miało możliwość bieżącej obserwacji poczynąń edukacyjnych swoich dzieci. Podczas nauczania tradycyjnego rodzice widzą jedynie wycinek tego procesu i nie mogą przyjść z pomocą na każdym jego etapie.

Ilustracja 8

Źródło: <https://gazetawroclawska.pl/wraca-zdalne-nauczanie-czy-to-moze-sie-znow-udac-memy-od-20-grudnia-lekcje-online/ga/c1-15947827/zd/53514771>.

Ilustracja 9

Źródło: <https://gazetakrakowska.pl/zdalne-nauczanie-znow-da-nam-szkole-memy-lekcje-w-lozku-i-drzemka-namatmie-od-20-grudnia-wraca-nauka-zdalna-10122021/gh/c1-15433473/2>.

Pierwszy obrazek (il. 8) ukazuje uczniów szkoły podstawowej podczas nauczania domowego. Jasna kolorystyka (zgodnie z metaforą SZCZĘŚCIE TO ŚWIATŁO/HAPPINESS IS LIGHT) jest typowa dla zdjęć stockowych konotujących pozytywne emocje. Pierwsza z grafik przedstawia rodziców z dwójką dzieci przed ekranem kom-

putera, wspólnie podziwiających wyniki swojej pracy: „Hej, zobaczcie! Dostaliśmy piątkę z polaka”. Twarze bohaterów są rozpromienione, co metonimicznie świadczy o odczuwaniu pozytywnych emocji (REZULTAT ZA PRZYCZYNĘ). Zgromadzenie całej rodziny w zakresie oglądu presuponuje, że nauka zdalna to wspólny wysiłek, co dodatkowo odzwierciedla warstwa werbalna przez użycie pierwszej osoby liczby mnogiej czasownika „dostać”. I właśnie ta forma językowa ma wyzwać efekt humorystyczny: ma powstać niespójność kreująca żart — wszyscy wiemy, że oceny są wystawiane za wkład pracy ucznia, nie rodziców czy rodzeństwa.

Ostatnia zaprezentowana grafika (il. 9) odbiega od poprzedniej, przyjmując inne ramy czasowe: mamy tu do czynienia z przedstawieniem długofalowego rezultatu angażowania się rodziców w e-nauczanie ich pociech: „Rodzice po roku zdalnej nauki”. Przedstawiony mem przybrał formułę typową dla znanych w sieci (i dokładnie opisanych przez języko- i medioznawców, zob. Ozga 2010; Makowska 2013; Kudlińska 2014) demotywatorów. Ta forma ekspresji ma ujednoczoną strukturę polisemiotyczną, która obejmuje grafikę osadzoną w czarnej ramce i opatrzoną tekstem. Ilustracja jest kadrem z serialu *Żywe trupy* (2010–2022) i prezentuje grupę ludzi ucharakteryzowanych na zombie. Wykreowana metafora RODZIC TO ZOMBIE ma za zadanie podkreślić aspekt wyczerpania (psychicznego i fizycznego) rodziców po roku nauki zdalnej. Powodem zmęczenia może być nieustanna pomoc przy e-lekcjach lub nowa sytuacja codziennego przebywania wszystkich domowników razem. Wygląd zewnętrzny przedstawionych postaci ma konotować ekstremalne zmęczenie przeżytymi doświadczeniami: bohaterowie są ranni, ich ubrania brudne, a twarze i włosy pokryte pyłem. Opuszczona głowa i ręce mogą zostać zinterpretowane jako przejaw negatywnego stosunku do rzeczywistości przez metaforę orientacyjną SMUTNY TO W DÓŁ: „postawa pochylona towarzyszy zwykle smutkowi i depresji” (Lakoff, Johnson 1988: 37). Przypisywanie danych emocji na podstawie wyrazu twarzy, postury czy doświadczeń fizycznych jest możliwe dzięki ogólnej metaforze pojemnika, w tym przykładzie realizowanej jako CIAŁO CZŁOWIEKA TO POJEMNIK NA UCZUCIA (zob. Lakoff, Johnson 1988: 37).

Memy omówione w tej kategorii podkreślały kontrastujące aspekty życia rodzicielskiego w dobie e-nauczania. Owo uwypuklenie umożliwiła systematyczność metafor, która wydobywa i ukrywa różne właściwości tej samej rzeczy (Lakoff, Johnson 1988). Spójne w wykreowanym obrazie rodziców jest pomaganie swoim dzieciom podczas nauczania online. Jednak, jak to zostało przedstawione, czasami jest to satysfakcjonujące zajęcie, a czasami wyczerpujące.

Podsumowanie

Celem niniejszego tekstu była próba interpretacji kilku memów internetowych ukazujących nauczanie zdalne podczas pandemii koronawirusa SARS-CoV-2.

Należy zaznaczyć, że przedstawiona analiza nie została przeprowadzona na reprezentatywnej grupie przykładów, ale naszym zamierzeniem nie była systematyka zebranych memów, lecz zauważenie ogólnych tendencji, które wpisują się w nasze doświadczenia jako pracowników naukowo-dydaktycznych, w komunikacji szkolnej w czasach pandemii.

Memy internetowe są formami lapidarnymi, które przekazują bogatą treść: elementy komunikatu zawarte w polisemiotycznej przestrzeni memu aktywują u odbiorcy skojarzenia i scenariusze wpisujące się w dany kontekst kulturowy. Memy najczęściej komentują bieżące wydarzenia polityczne, kulturowe, społeczne, a ich łatwa dostępność i potencjalna „zaraźliwość” (*virality*) pozwala na szybką i skuteczną komunikację między użytkownikami internetu. Niewielka forma obfitująca w zawartość wydaje się ciekawym przedmiotem analizy, którą można przeprowadzić za pomocą elementów aparatu opisowego językoznawstwa kognitywnego. Metafora pojęciowa i metonimia, jako jedne z najbardziej podstawowych operacji leżących u podstaw konceptualizacji, były zauważalne w większości analizowanych przykładów: umożliwiły wydobycie i nazwanie elementów struktury komunikatu oraz zależności między tymi elementami, konceptualizację emocji i pojęć abstrakcyjnych czy też przypisanie cech i wartości składnikom komunikatu. Większość memów opiera się na metaforze wizualnej, która jest efektywną formą komunikacji ze względu na wysoki poziom szczegółowości i szybką przyswajalność przez odbiorcę. Obrazowanie mentalne (*construal*) to oczywisty składnik każdej konceptualizacji, która w przedstawionym materiale była dokonana z określonej perspektywy (na przykład nauczyciela czy ucznia), w danym stopniu uszczegółowienia i ogniskowania uwagi poznawczej (na przykład brak chęci uczestniczenia aktywnie w zajęciach) czy profilowania relacji (na przykład węgry kiedyś i dziś). Wreszcie teoria amalgamatów pojęciowych (*blending*) pozwoliła na omówienie elementów pozornie niezwiązanych z sobą i połączenie ich w multimodalny komunikat (na przykład lekcja jako seans spirytystyczny).

Zaprezentowane memy dotyczyły tematyki zdalnego nauczania, którą ukazano z różnych punktów widzenia: ucznia/studenta, nauczyciela, rodziców. Taka wielogłosowość wpisuje się w możliwości, jakie stwarza alternatywne konstruowanie (obrazowanie), i ukazuje jego kreatywny potencjał. Humorystyczne przerysowanie pewnych cech, obserwacji i zachowań uwypukliło wyzwania związane z e-edukacją, ukazując ją jako zadanie trudniejsze w realizacji, niż się spodziewano w marcu 2020 roku. Głównym problemem stała się zaburzona komunikacja między uczniem i nauczycielem (objawiająca się niechęcią do udziału w zajęciach, rozkojarzeniem, wyłączaniem mikrofonów i kamer, wagarowaniem) oraz nienadążanie za realizowanym materiałem (wymagające wydatnej pomocy rodziców). Z perspektywy zaś nauczyciela prowadzenie zajęć online wymagało więcej wysiłku niż tradycyjne uczenie, ze względu na wyzwania techniczne, potrzebę skutecznego angażowania uczniów w omawiane treści, wyczerpanie fizyczne i psychiczne.

Bibliografia

- Abdel-Raheem A. (2019): *Mental model theory as a model for analysing visual and multimodal discourse*, „Journal of Pragmatics” nr 155, s. 303–320.
- Dancygier B., Vandelanotte L. (2017): *Internet memes as multimodal constructions*, „Cognitive Linguistics” t. 28, nr 3, s. 565–598.
- Dawkins R. ([1976] 2007): *Samolubny gen*, przeł. M. Skoneczny, Warszawa.
- Davison P. (2012): *The Language of Internet Memes*, [w:] *The Social Media Reader*, red. M. Mandiberg, New York, s. 120–134.
- Dojwa-Turczyńska K., Wolska-Zogata I. (2020): *Obrazy początków pandemii w Polsce. Analiza jakościowa cybermemów*, Wrocław.
- Dynel M. (2009): *Humorous Garden-Paths: A Pragmatic-Cognitive Study*, Newcastle.
- Dynel M. (2020): *COVID-19 memes going viral: On the multiple multimodal voices behind face masks*, „Discourse & Society” nr 2, s. 175–195.
- Ekman P., Friesen W.V., Ellsworth P. (1972): *Emotion in the human face: Guidelines for research and an integration of findings*, Oxford.
- Fauconnier G., Turner M. (2002): *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*, New York.
- Fillmore Ch. (1988): *The Mechanisms of 'Construction Grammar'*, „Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society”, s. 35–55.
- Forceville Ch. (1996): *Pictorial Metaphor in Advertising*, London–New York.
- Forceville Ch. (2008): *Metaphor in pictures and multimodal representations*, [w:] *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*, red. R. Gibbs, Cambridge, s. 462–482.
- Forceville Ch., Urios-Aparisi E. (2009): *Introduction*, [w:] *Multimodal Metaphor*, red. Ch. Forceville, E. Urios-Aparisi, Berlin, s. 3–18.
- Grundlingh L. (2017): *Memes as speech acts*, „Social Semiotics” nr 28, s. 147–168.
- Kołowiecki W. (2012): *Memy internetowe jako nowy język internetu*, „Kultura i Historia” nr 21, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/pl/archives/3637>.
- Kövecses Z. (2010): *Metaphor: A practical introduction*, Oxford.
- Kudlińska H. (2014): *Demotywartor jako nowy gatunek dyskursu 2.0*, „Teksty Drugie” nr 3, s. 313–334.
- Kuiper N.A., Martin R.A., Olinger L.J. (1993): *Coping humour, stress, and cognitive appraisals*, „Canadian Journal of Behavioural Science” nr 25 (1), s. 81–96.
- Kwiatkowska A. (2011): *A plea for a unified cognitive-semiotic approach to the analysis of verbal and visual representations*, „Kwartalnik Neofilologiczny” nr 3, s. 313–323.
- Lakoff G., Johnson M. (1980): *Metaphors We Live By*, Chicago.
- Lakoff G., Johnson M. (1988): *Metafory w naszym życiu*, przeł. T. Krzeszowski, Warszawa.
- Langacker R. (1987): *Foundations of Cognitive Grammar*, t. 1. *Theoretical Prerequisites*, Stanford.
- Langacker R. (2008): *Cognitive grammar: A basic introduction*, Oxford.
- Langacker R. (2009): *Gramatyka obrazu*, Kraków.
- Lou A. (2017): *Multimodal simile: The “when” meme in social media discourse*, „English Text Construction” t. 10, nr 1, s. 106–131.
- Lunefeld P. (2011): *The Secret War Between Downloading and Uploading: Tales of the Computer as Culture Machine*, Cambridge–London.
- Makowska M. (2013): *Jakim językiem mówią tekst i obraz? O relacji tekst–obraz na przykładzie demotywartorów*, „tekst i dyskurs – text und diskurs” nr 6, s. 169–184.
- Markman A., Gentner D. (1996): *Commonalities and differences in similarity comparisons*, „Memory & Cognition” t. 24, nr 2, s. 235–249.
- Martin R. (2007): *The Psychology of Humour: An Integrative Approach*, Burlington, MA.
- Ozga K. (2010): *Demotywartory jako deprecjonujące akty intersemiotyczne*, [w:] *Idea i komunikacja w języku i kulturze rosyjskiej*, red. A. Dudek, Kraków, s. 259–266.

- Pietrzak-Porwisz G. (2007): *Metonimia i metafora w strukturze semantycznej szwedzkich somatyzmów*, Kraków.
- Schwartzman R. (2020): *Performing pandemic pedagogy*, „Communication Education” nr 4, s. 502–517.
- Shifman L. (2013): *Memes in Digital Culture*, Cambridge.
- Sroka J. (2014): #OBRAZKOWE #MEMY #INTERNETOWE, Warszawa.
- Van Leeuwen T. (2005): *Introducing Social Semiotics*, London.
- Wójcicka M. (2020): *Mem internetowy jako multimodalny gatunek pamięci zbiorowej*, Lublin.

Online teaching represented in internet memes: The cognitive linguistic approach

Summary

The present study aims to discuss the image of online learning created in selected internet memes in times of the COVID-19 pandemic. Internet memes constitute bimodal entities, in which the verbal and the visual complete one another to trigger connotations and induce a whole framework of meanings. The multimodal approach to analysis is conducted with reference to the cognitive linguistic framework, in particular Conceptual Metaphor Theory, metonymy (Lakoff and Johnson 1980), construal (Langacker 1987, 2009), frame semantics (Fillmore 1988) and the blending theory (Fauconnier and Turner 2002).

Keywords: construal, metaphor and metonymy, multimodal communication, internet memes, online learning.